

Тема 3. Основи конституційного права

Мета заняття: формування уявлень про конституційне право як галузь права, засади конституційного ладу України, конституційно-правовий статус людини і громадянина та органів влади, вміння аналізувати функціональне призначення державних органів, їх роль і місце в державному механізмі, орієнтуватись з питань виборчого права.

Питання для обговорення:

1. Конституційне право України: поняття, предмет, метод, джерела. Загальні засади конституційного ладу України.
2. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні:
  - а) громадянство в Україні. Система прав і свобод людини і громадянина в Україні;
  - б) конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина. Основні обов'язки громадян.
3. Конституційний статус органів влади в Україні:
  - а) законодавча влада та законодавчий процес в Україні; конституційний статус Президента України;
  - б) конституційний статус органів виконавчої влади в Україні;
  - в) судова влада в Україні. Місце Конституційного Суду в системі органів державної влади;
  - г) поняття і принципи місцевого самоврядування. Функції і повноваження органів місцевого самоврядування.

Основні терміни і поняття

Конституція, класифікація конституцій, народовладдя, демократія (пряма, представницька), об'єднання громадян, політична партія, громадська організація, громадянство, громадянин, вибори, референдум, виборча система, права людини, права громадянина, обов'язок громадянина.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання слід дати визначення поняття предмета, методу та системи конституційного права України як галузі права та як галузевої юридичної науки, дати характеристику Конституції як правового акта, проаналізувати Конституцію України з точки зору її змісту, структури, вказати і охарактеризувати джерела конституційного права України.

Далі треба висвітлити загальні засади конституційного ладу України: проаналізувати зміст державного ладу України, назвати елементи та провести аналіз структури конституційного ладу України, визначити тенденції

розвитку, схарактеризувати Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу, розкрити особливості республіканської форми правління, унітарного устрою та політичного режиму в Україні.

У першій частині другого питання необхідно дати визначення понять «особа» та «громадянин», вказати їх спільні і відмінні риси. Далі визначити поняття та охарактеризувати правовий статус особи і громадянина та конституційний статус особи і громадянина. Посилаючись на конституційні положення, вказати принципи громадянства України. Розкрити питання про підстави набуття і припинення громадянства, а також про органи державної влади, які беруть участь у вирішенні питань громадянства та їх повноваження.

У відповіді на другу частину другого питання необхідно визначити поняття конституційних прав і свобод людини і громадянина та відмінність обсягу конституційних прав людини і конституційних прав громадянина. А також дати поняття системи конституційних прав і свобод та стисло охарактеризувати їх, зазначивши:

- основні громадянські права і свободи людини і громадянина в Україні (право людини на життя і повагу до її гідності; право на свободу і особисту недоторканість; право на недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання у особисте і сімейне життя);

- основні політичні права і свободи громадян України (право на свободу пересування, вибору місця проживання; право вільного залишення території України; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право брати участь в управлінні державними справами, всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраним; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації; право на інформацію);

- основні економічні права і свободи людини і громадянина в Україні (право на власність; право на підприємницьку діяльність; право на користування об'єктами державної та комунальної власності);

- основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні (право на працю; право на відпочинок; право на страйк; право на житло; право на достатній життєвий рівень; право на соціальне забезпечення; право на охорону здоров'я тощо).

- основні культурні права та свободи людини і громадянина в Україні (право на освіту; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати інтелектуальної і творчої діяльності).

Крім того, бажано звернути увагу на перелік міжнародно-правових документів про права людини та їх імплементацію в Конституції і законах України.

Відповідаючи на першу частину третього питання, насамперед слід зазначити, що в правовій державі система її органів має характеризуватись єдністю, спільністю їх завдань і функцій, що зумовлює їх поділ на складові частини – види державних органів. В основу закріплення системи і структури органів державної влади покладено функціональне призначення відповідних органів, їх роль і місце в державному механізмі. Структура і види органів встановлені залежно від форми державного устрою (унітарна держава) і відповідно до принципу поділу влади при реалізації державної влади (ст.6 Конституції України).

Далі слід вказати, що законодавчі органи, на які відповідно до принципу поділу влади покладена законодавча діяльність, займають особливе місце у структурі державного механізму. Вони приймають закони, що мають найвищу юридичну силу і врегульовують найважливіші суспільні відносини.

Характеризуючи конституційно-правовий статус Верховної Ради варто, посилаючись на норми Конституції України підкреслити, що вона є єдиним органом законодавчої влади, головною функцією якого є прийняття законів. Вона забезпечується шляхом відповідних, законодавчо врегульованих процедур, які в сукупності утворюють законодавчий процес. Потрібно дати визначення законодавчого процесу, розкрити зміст його головних стадій, бажано вказати норми Конституції України, які закріплюють та регулюють порядок їх здійснення.

На завершення відповіді на першу частину третього питання треба підкреслити, що інститут глави держави займає особливе місце в системі органів державної влади і що глава держави – є офіційною особою, яка займає формально вище місце в системі державних органів і здійснює представництво держави у внутрішньополітичному житті та у міжнародних відносинах, вказати його головні функції, охарактеризувати конституційно-правовий статус, повноваження, порядок обрання та припинення повноважень, у тому числі й дострокового.

У другій частині третього питання доцільно визначити конституційно-правовий статус органів виконавчої влади в Україні: Кабінету Міністрів України, центральних органів державної виконавчої влади, державної виконавчої влади на місцях. Підкреслити, що виконавчі органи – це органи, які реалізують державну владу у формі організації виконання законів. Такі органи в кожній країні складають відповідну систему, головне

функціональне призначення якої полягає у здійсненні державно-владної виконавчо-розпорядчої та організаційної діяльності яка, будучи самостійною гілкою влади, урівноважена з іншими гілками влади засобами парламентського, президентського та судового контролю.

Вони мають право видавати юридичні акти загальнообов'язкового характеру. Систему і структуру виконавчої влади в Україні складають органи різних рівнів: Кабінет Міністрів України (вищий орган у системі органів виконавчої влади), центральні органи виконавчої влади (міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом), обласні державні адміністрації, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, районні державні адміністрації, районні державні адміністрації у містах Києві та Севастополі, територіальні органи міністерств, державних комітетів, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом (управління, відділи).

Відповідаючи на третю частину третього питання буде слушним наголосити на тому, що судова влада, як і інші гілки державної влади, повинна здійснювати свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Метою правосуддя є захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності. Визначити систему судів, принципи їх діяльності та повноваження в сфері регулювання суспільних відносин, покладені на них Конституцією, ознаки, основні функції, порядок реалізації судової влади. З'ясувати зміст і співвідношення таких понять як «судова влада», «правосуддя» і «судочинство».

Четверта частина третього питання передбачає визначення поняття і принципів місцевого самоврядування, повноважень і функцій його органів, висвітлення форм, за допомогою яких реалізується право членів територіальної громади брати участь у здійсненні місцевого самоврядування. Слід наголосити, що принцип самоврядування є одним із найдавніших і універсальних серед тих, що застосовуються в управлінні, починаючи з ранніх стадій розвитку людського суспільства і тривалий час залишався єдиним засобом соціальної організації людства.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою

жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Сучасну правову державу не можна уявити без ефективно діючої системи місцевого самоврядування.

Практичні завдання:

1. Внесіть до термінологічного словника ключові терміни і поняття.
2. Складіть схему «Система конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні».
3. Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика мажоритарної та пропорційної виборчої системи».

Мажоритарна виборча система	Пропорційна виборча система

4. Порівняйте, давши коротку характеристику функцій гілок влади, користуючись положеннями Конституції:

Функції влади		
Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада

5. Визначте правильний варіант відповіді.

1. Конституцію П.Орлика було прийнято:

А). у 1764 р.;
Б) у 1710 р.;
В). у 1781 р.;
Г). у 1654 р.;
Д) у 1648 р.

2. Носієм суверенітету і суб'єктом влади в Україні є:

- А) Президент України;
- Б) народ України;
- В) Кабінет Міністрів України;
- Г) Верховна Рада України;
- Д) усі перераховані.

3. Конституційний склад Верховної Ради України:

- А) 150 депутатів;
- Б) 200 депутатів;
- В) 450 депутатів;
- Г) 350 депутатів;
- Д) 400 депутатів.

4. Право на свободу слова Конституцією України обмежується:

- А) в разі відправлення релігійного культу;
- Б) в разі поширення конфіденційної інформації;
- В) в разі загрози національній безпеці і громадському порядку;
- Г) в разі атеїстичної пропаганди;
- Д) усі перераховані.

5. Чинну Конституцію України було прийнято:

- А) 24 серпня 1991 р.;
- Б) 28 червня 1996 р.;
- В) 5 грудня 1994 р.;
- Г) 8 червня 1995 р.;
- Д) 16 липня 1990 р.

6. Назвіть соціальні права людини:

- А) право на працю;
- Б) недоторканість житла;
- В) брати участь в управлінні державними справами;
- Г) право на життя;
- Д) усі перелічені.

7. Основним Законом суспільства і держави Конституція називається оскільки вона

- А) забезпечує тривале існування конституційного ладу;
- Б) приймається безпосередньо на всенародному референдумі;
- В) регулює найбільш суттєві політико-правові відносини, визначає основи взаємовідносин між особою, громадянським суспільством і державою;

- Г) є результатом консенсусу різних політичних сил;
- Д) є зібранням всіх законів у державі.

8. Які адміністративно-територіальні одиниці складають Україну:

- А) автономні одиниці;
- Б) регіони;
- В) краї;
- Г) області;
- Д) усі зазначені.

9. Депутатський імунітет означає, що:

- А) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності без згоди Президента України та прем'єр-міністра;
- Б) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності без згоди Верховної Ради;
- В) депутата не можна притягати до юридичної відповідальності без його згоди;
- Г) депутата не можна притягти до юридичної відповідальності за будь-яких обставин;
- Д) усе вищеназване.

10. До невід'ємних прав людини належить право:

- А) брати участь у мітингах і зборах;
- Б) володіти приватною власністю;
- В) вільно розвивати свою особистість;
- Г) утворювати політичні партії;
- Д) усі зазначені.

? Контрольні питання:

1. Які риси характеризують чинну Конституцію України як основний закон держави?
2. Назвіть основні засади конституційного ладу України за ступенем їх важливості. Обґрунтуйте вашу думку спираючись на текст розділу 1 Конституції України.
3. Яке значення має Акт проголошення незалежності України?
4. Як ви розумієте поняття «соціальна та правова держава»?
5. Охарактеризуйте поняття суверенітет України.
6. Які державні символи України?
7. Охарактеризуйте інститут громадянства України.

8. Що є підставами для набуття та припинення громадянства України?
9. Хто такі іноземні громадяни та особи без громадянства за Конституцією України?
10. У чому полягає відмінність понять “людина” і “громадянин”?
11. Вкажіть особисті права та свободи громадян.
12. Назвіть та охарактеризуйте політичні права та свободи громадян.
13. Чим референдум відрізняється від виборів?
14. Назвіть та охарактеризуйте конституційні обов’язки громадян України.
15. Назвіть основні повноваження Верховної Ради України.
16. Назвіть основні повноваження Президента України.
17. Яке місце займає судова влада у системі розподілу влади?
18. Які основні ознаки правосуддя?